

Prof. Dr. Kemal Çiçek'in VIII. Taşnak Kongresine Takılmasının Perde Arkası

Alaattin Uca*

2-4 Mayıs 2012 tarihlerinde Erzurum Atatürk Üniversitesinde düzenlenen I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumunda Prof. Dr. Kemal Çiçek tarafından sunulan “VIII. Taşnak Kongresi: Ermenilerin Karar Anı” adlı bildiriye, Dr. Bahaeddin Şakir'in VIII. Taşnak Kongresine katılıp katılmadığı hususunda şöyle eleştirilmiştim:

“...Bununla birlikte İttihat ve Terakki partisi heyetinde olduğu iddia edilen kişiler hakkında bazı biyografik çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken çalışmalardan birisi Dr. Bahaeddin Şakir hakkındadır. Hatırlatmak gerekirse; Dr. Bahaeddin Şakir Bey Taşnakların Erzurum'daki 8. Kongresine İttihat ve Terakki adına katıldığı iddia edilen kişidir. Nitekim onun hakkında detaylı bir doktora tezi hazırlayan Alaattin Uca'ya göre de Dr. Bahaeddin Şakir 1914 yılında Erzurum'da yapılan Ermeni Taşnak Kongresi'ne İttihat ve Terakki'nin “kâtibi mesulü” olarak katılmıştır. Hatta Uca'ya göre, Dr. Bahaeddin Şakir Bey, bu kongreye Ermenilerin Rusya ile işbirliğini önlemek ve Ruslara karşı Osmanlı Devleti'nin yanında mücadele etmelerini sağlamak gibi özel bir misyon üstlenerek katılmış, fakat bir sonuç elde edememiştir. Bu ifade tartışmasız bir şekilde Dr. Bahaeddin Şakir başkanlığında bir İttihatçı heyetin Erzurum'da bulunduğunu ve Taşnak Kongresi esnasında görüşmeler yaptığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Alaattin Uca'nın bu tespiti Ermeni siyasetçilerinin hatıratlarıyla da uyumaktadır. Bu durum Erzurum'daki Taşnak Kongresine İttihatçıların heyet gönderdiği tezini savunan başta Kamuran Gürün ve Salahi R. Sonyel gibi araştırmacıları doğrulamaktadır.

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Bu bakımdan Alaattin Uca'nın katılım ile ilgili verdiği bilgi ilginçtir. Zira bu bilginin ortaya çıkmasından önce İttihatçıların Erzurum'da Taşnaklarla görüştüğünü ileri sürenlerin temel kaynakları sadece ve sadece Clair Price ve Arnold Toynbee gibi yazarlardı. Özellikle Clair Price çok açık bir ifadeyle 1914 sonbaharında "Türkler Erzurum'da toplanan Osmanlı Ermenilerinin Milli Kongresine bir heyet gönderdiler" şeklinde bir not düşmektedir. Ancak şunu ifade etmeliyim ki gerek Toynbee ve gerekse Clair Price'in kaynakları Ermenilerin yazdıkları ile sınırlıdır. Ne var ki Alaattin Uca'nın verdiği bilgiler ilmi bir süzgeçten geçirildiğinde pek çok çelişkiyi de içinde barındırmaktadır. Şöyle ki Bahaeddin Şakir'in Taşnak heyetiyle resmi olarak Erzurum'da Taşnaklarla görüşmeler yaptığını yazan Uca, tezinin ilerleyen satırlarında onun Erzurum'da Ermeni temsilcileriyle bir kongre yaptığını yazmaktadır. Kabul etmek gerekir ki, bu şekilde bir ifade yanlış anlaşılmaya müsaittir. Çünkü Bahaeddin Şakir Erzurum'da Taşnaklarla bir "kongre" yapmamıştır, sadece görüşmeler yapmıştır. Eğer atıf yaptığı belgelerdeki ifade de bu şekilde ise şunu kesin olarak tespit etmeliyiz ki İttihat ve Terakki Partisini temsilen Dr. Bahaeddin Şakir ile Ermeniler arasında Erzurum'da bazı görüşmeler olmuştur. Ancak Dr. Uca'nın tezinde Dr. Bahaeddin Şakir'in Erzurum'da bulunuşu ve temasları hakkında yazdıkları önemli soruları ve sorunları da beraberinde getirmektedir. Şöyle ki Uca, eserinin bir başka yerinde "Elbette ki Dr. Bahaeddin Şakir Bey, Ermeni kongresine katılmak için İstanbul'dan Erzurum'a gelmemiştir. Zaten böyle bir zorunluluğu da yoktur" demektedir. Başka bir ifadeyle Uca, Dr. Bahaeddin Şakir'in özellikle Taşnak kongresine katılmak için Erzurum'a geldiğini söylemenin doğru olmayacağını kaydetmektedir. Ona göre Dr. Bahaeddin Şakir "Teşkilat-ı Mahsusa görevleri doğrultusunda Erzurum'da" bulunmaktaydı. Dolayısıyla Uca'nın ifadelerinde çok sayıda çelişki vardır."¹

Bu eleştirilere Prof. Dr. Kemal Çiçek'in sunduğu bildirisinin tamamını değerlendirmek suretiyle şu cevabı vermiştim:

Bahaeddin Şakir'in basit bir kongreye katılıp katılmadığı maalesef tartışma konusu haline getirilmiştir. Sayın Kemal Çiçek'e göre VIII. Taşnak Kongresi'ne bir Osmanlı delegasyonunun katılıp katılmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Bu konuda kısır tartışmalar yaşanmaktadır. Bazı tarihçiler kongreye bir Osmanlı delegasyonunun dolayısıyla bu delegasyon içerisinde Bahaeddin Şakir'in katıldığını yazarken bazıları katılmadığını yazmaktadır. Bu kısır çekişmeler içinde yer almak istemediğini belirtmesine rağmen Sayın Çiçek, bu kongreye katılan delegelerden

1 Kemal Çiçek, "VIII. Taşnak Kongresi: Ermenilerin Karar Anı", *I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu Bildiriler 2-4 Mayıs 2012 Erzurum/Türkiye*, ed. Tolga Başak-Mevlüt Yüksel (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2014), s. 66, 67.

biri olan Vahan Minakhorian'ın anılarında, Ağustos 1914 başlarında Erzurum'da yapılan VIII. Taşnak Kongresi'ne İttihat ve Terakki Partisi Genel Sekreteri Bahaeddin Şakir Bey ve Nazım Bey'in bir heyetle katıldığını yazdığına işaret etmiştir. Buna göre Bahaeddin Şakir Bey resmi görevli olarak Erzurum'a gelmiş ve savaş esnasında (I. Dünya Savaşı) Ermenilerin nasıl bir tavır takınacağına dair Taşnak heyetiyle görüşmeler yapmıştır. Sayın Çiçek'in bildirisinde Bahaeddin Şakir'in Taşnak kongresine katıldığı şöyle ifade edilmektedir:

“Ermeni Taşnak delegelerinden Vahan Minakhorian'a göre Ağustos 1914 başlarında Erzurum'da yapılan Taşnak Kongresine İttihat ve Terakki Partisi Genel Sekreteri Bahaeddin Şakir Bey ve Nazım Bey de bir heyetle katılmıştır. Minakhorian'ın iddiasına göre o resmi bir görevli olarak Erzurum'a gelmiş ve savaş esnasında Ermenilerin nasıl bir tavır takınacağına dair bizzat kendisinin de içinde olduğu Taşnak heyetiyle görüşmeler yapmıştır. Dolayısıyla Minakhorian, hem İttihat ve Terakki Partisi'nin iki önemli isminin o sırada kongrede olduğunu belirtmekte hem de Osmanlı Devletinin dahil olmasının an meselesi olan I. Dünya Savaşı'nda Ermenilerin hangi safta yer alacağına dair bu heyetle Taşnak Partisi mensupları arasında görüşmeler olduğunu kaydetmektedir.”

Görüldüğü gibi Sayın Çiçek, Bahaeddin Şakir'in kongreye katıldığını kabul etmemesine rağmen verdiği daha ilk kaynakta onun kongreye katıldığı ifade edilmektedir.

Sayın Çiçek'e göre Bahaeddin Şakir ile Taşnak heyeti arasındaki bu görüşmelerden birkaç gün önce Van Mebusu Arshak Vramian da Erzurum'a gelmiş ve yanında Stepan Zorian ve Khachadour Malumian olduğu halde Bahaeddin Şakir Bey ve Nazım Bey'in maiyetinde bulunan heyetle görüşmüştür.

Dr. Vahan Papazian da hatıralarında Erzurum'da İttihat ve Terakki temsilcileriyle Ermeniler arasında görüşmeler olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Ermenilerin I. Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalacaklarının duyulması üzerine bu görüşmeler gerçekleşmiştir. Hatta Papazian'a göre Osmanlı heyetinde Bahaeddin Şakir ve Naci Beyler bulunmuştur. Bazı kaynaklarda bir Halil Bey ismi de zikredilmektedir.

Ünlü Siyasetçi Simon Vratzian da hatıratında Erzurum'da yaptıkları kongreye İttihat ve Terakki Partisi'ne mensup Bahaeddin Şakir ve Naci Beylerin geldiğini ancak onların Erzurum'a geliş tarihinin Taşnak kongresinin bitişinden sonra olduğunu ifade etmektedir.

Ermeni Çete Reisi Antranik Ozanian da Taşnak Partisi ile müzakerelerde bulunmak üzere Doktor Bahaeddin Şakir, Naci ve Halil Beylerin Erzurum'a geldiğini söylemektedir.

Dikran Kaligian da bu görüşmelerin yapıldığını savunmaktadır. Ona göre kongrenin bitiminden sonra Bahaeddin Şakir ve Naci Beyler Erzurum'a gelmiş ve kongre sonunda oluşturulan komite üyeleri Rosdom, Agnuni ve Vramyan ile üç gün süren bir görüşme yapmıştır.

Sayın Çiçek'in yukarıda verdiği bilgilerden Doktor Bahaeddin Şakir'in Ermeni kongresine katıldığı ve Ermeni temsilcilerle görüştüğü anlaşılmaktadır. Aynı bildiri içerisinde Doktor Bahaeddin Şakir'in söz konusu kongreye katıldığı ve Ermeni temsilcilerle görüştüğü bildirilirken bir taraftan da kongreye katılmadığı ya da kongreden önce veya sonra Erzurum'a geldiği ifade edilmektedir. Yani bu konunun hem lehinde hem de aleyhinde görüş bildiren kaynaklar birlikte kullanılmaktadır. Demek ki Bahaeddin Şakir'in söz konusu kongreye katıldığını ifade eden kaynaklar da vardır ve bu kaynaklardan birini Sayın Çiçek bildirisinde kullanmıştır.

Ermenilerle ve Ermeni meselesiyle öteden beri ilgilenen, onlarla yakın irtibat kurabilen ve hatta Ermeni temsilcileriyle görüşen bir kişinin kongreye katılmasını kabul etmemek veya kaynaklarda söylenenlerin bir kısmını kabul edip bir kısmını kabul etmemek hem taraflı hem de bilimsel olmayan bir yaklaşımdır. Eğer bu meselede Ermeni kaynakları dikkate alınmayacaksa o zaman Bahaeddin Şakir'in Ermeni temsilcileriyle görüştüğü fikrini de kabul etmemek gerekir.

Sayın Çiçek'e göre başta Kâmuran Gürün olmak üzere çok sayıda Türk tarihçi Erzurum'da VIII. Taşnak Kongresi toplandığı sıralarda Ermenilerle İttihat ve Terakki Partisi arasında bazı görüşmeler yapıldığını kabul etmektedirler. Ancak Esat Uras başta olmak üzere bazı tarihçiler ise kongreye Osmanlı Hükümeti adına temsilci ya da temsilcilerin katılmadığını kesin bir dille belirtmektedirler. Esat Uras, Halil Kemal Türközü, Erdal İlter bile kongreye Osmanlı temsilcilerinin katıldığını ve özerk Ermenistan teklif ettiğini kesin olarak reddetmişlerdir.

Adı geçen kişilerin reddetmiş olması Bahaeddin Şakir'in kongreye katılmadığı anlamına gelmez. Sayın Çiçek'in burada ısrarla üzerinde durduğu Ahmet Esat Uras'ın "Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi" adlı eserinde Bahaeddin Şakir adı bir kez bile geçmemektedir. Şimdi bu eserde adı geçmediği için Bahaeddin Şakir diye biri yaşamamıştır demek ne kadar abes ise Bahaeddin Şakir bu kongreye katılmamıştır demek de o kadar abestir. Ayrıca Bahaeddin Şakir'in Ermenilere özerklik teklif etmesi de katiyen mümkün değildir. Zira o kongreye katılmış ve Ermeni temsilcilerini Osmanlı Devletinin yanında yer almaları ve Rusya ile işbirliği yapmamaları konusunda uyarmıştır.

Sayın Çiçek'e göre İttihat ve Terakki heyetinde yer alarak Ermenilerle görüşen heyet içinde olduğu iddia edilen kişiler hakkında bazı biyografik çalışmalar

yapılmıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken çalışmalardan birisi Doktor Bahaeddin Şakir hakkındadır.

Sayın Çiçek, şöyle devam etmektedir: “*Bahaeddin Şakir, Taşnakların Erzurum’daki VIII. Kongresine İttihat ve Terakki adına katıldığı iddia edilen kişidir. Alaattin Uca onun hakkında detaylı bir doktora tezi hazırlamıştır. Bu teze göre Bahaeddin Şakir, 1914 yılında Erzurum’da yapılan Ermeni Taşnak Kongresi’ne İttihat ve Terakki’nin “kâtibi mesulü” olarak katılmıştır. Hatta Bahaeddin Şakir bu kongreye Ermenilerin Rusya ile işbirliğini önlemek ve Ruslara karşı Osmanlı Devletinin yanında mücadele etmelerini sağlamak gibi özel bir misyon üstlenerek katılmış, fakat bir sonuç elde edememiştir. Bu ifade Bahaeddin Şakir başkanlığında bir heyetin Erzurum’da bulunduğunu ve Taşnak Kongresi esnasında görüşmeler yaptığını ortaya koymaktadır. Uca’nın bu tespiti Ermeni siyasetçilerin hatıratlarıyla da uyusmaktadır. Bu durum Erzurum’daki Taşnak Kongresi’ne İttihatçıların heyet gönderdiği tezini savunan Kâmuran Gürün ve Salahi R. Sonyel gibi araştırmacıları doğrulamaktadır.*”

Sayın Çiçek, bu sözleriyle Alaattin Uca’nın, Salahi R. Sonyel’in ve Kâmuran Gürün’ün Ermeni siyasetçilerin hatıratlarını dikkate aldıklarını ve ona göre yazdıklarını ima etmekte ancak kendisi de söz konusu bildirisinde Ermeni siyasetçilerin anılarından istifade etmektedir.

Sayın Çiçek’e göre Alaattin Uca’nın katılım ile ilgili olarak verdiği bilgi ilginçtir. Zira bu bilginin ortaya çıkmasından önce İttihatçıların Erzurum’da Taşnaklarla görüşüğünü ileri sürenlerin temel kaynakları sadece ve sadece Clair Price ve Arnold Toynbee gibi yazarlardı. Özellikle Clair Price çok açık bir ifadeyle, 1914 sonbaharında “Türkler Erzurum’da toplanan Osmanlı Ermenilerinin Milli Kongresi’ne bir heyet gönderdiler” şeklinde bir not düşmektedir. Ancak bu her iki yazarın kaynakları Ermenilerin yazdıklarıyla sınırlıdır.

Clair Price ve Arnold Toynbee gibi yazarların kaynaklarının Ermenilerin yazdıklarıyla sınırlı olup olmaması önemli değildir. Burada önemli olan yazılanların doğru olup olmadığıdır. Sayın Çiçek bu ifadeleriyle Ermeni yazarları dikkate almadığı izlenimi vermekte ayrıca Clair Price ve Arnold Toynbee’nin Ermeni yandaşı ya da sempatizanı olduğunu ima etmektedir. Ancak kendisi yukarıda görüldüğü gibi söz konusu bildirisinde pek çok Ermeni’nin anısına dayanarak Bahaeddin Şakir’in Taşnak kongresine katılmadığını ispat etmeye çalışmaktadır.

Sayın Çiçek’e göre, Alaattin Uca’nın verdiği bilgiler ilmi bir süzgeçten geçirildiğinde pek çok çelişkiyi de içinde barındırmaktadır.

Maalesef yukarıda belirtilen süzgeç ilmi değil kişisel bir süzgeçtir. Sayın Kemal Çiçek’in söz konusu bildirisini kişisel sorunların ya da anlaşmazlıkların zaman

zaman akademik camiada nasıl bilimsel bir sorun haline getirilmeye çalışıldığının güzel örneklerinden biridir.

Sayın Çiçek eleştirilerini şöyle sürdürmektedir: “Şöyle ki Bahaeddin Şakir’in Taşnak heyetiyle resmî olarak Erzurum’da Taşnaklarla görüşmeler yaptığını yazan Uca, tezinin ilerleyen satırlarında onun Erzurum’da Ermeni temsilcileriyle bir kongre yaptığını yazmaktadır. Kabul etmek gerekir ki bu şekilde bir ifade yanlış anlaşılmaya müsaittir. Çünkü Bahaeddin Şakir, Erzurum’da Taşnaklarla bir “kongre” yapmamıştır, sadece görüşmeler yapmıştır. Eğer atıf yaptığı belgelerdeki ifade de bu şekilde ise şunu kesin olarak tespit etmeliyiz ki İttihat ve Terakki Partisini temsilen Bahaeddin Şakir ile Ermeniler arasında Erzurum’da bazı görüşmeler olmuştur.”

Sayın Çiçek’in yukarıda geçen ifadelerinden ön yargılı olduğu ve dolayısıyla atıf yapılan kaynaklara da bakmadığı anlaşılmaktadır.

Sayın Çiçek kabul etmek istemese de Bahaeddin Şakir, Erzurum’da Ermeni temsilcileriyle görüşmüştür ve bu görüşme VIII. Taşnak Kongresi’nde olmuştur. Buradaki “kongre yapmak” tabiri kongreye katılmak anlamında kullanılmıştır. Zira Bahaeddin Şakir’in Ermeni temsilcileriyle görüştüğünü söyleyen kaynaklar olduğu gibi Bahaeddin Şakir’in Taşnak Kongresi’ne katıldığını söyleyen kaynaklar da mevcuttur.

Gerçekten de söz konusu tezde Bahaeddin Şakir’in Erzurum’da toplanan VIII. Taşnak Kongresi’ne katıldığı ifade edilmektedir. Bu tez bir akademik çalışmadır. Dolayısıyla kaynaklara dayalı olarak yazılmıştır. Özellikle de Bahaeddin Şakir’in adının geçtiği kaynaklara dayanan bir çalışmadır.

Tezin eleştirilen bölümünde kullanılan kaynaklardan biri Hikmet Çiçek’in *Dr. Bahattin Şakir İttihat ve Terakki’den Teşkilat-ı Mahsus’a Bir Türk Jakobeni* adlı kitabıdır. Söz konusu eserde konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Dr. Baha Bey Erzurum’a geldiğinde, Ermeniler’in Taşnak komitesinin reisleri de Erzurum’da bulunuyorlardı. Ermeni reisleri, henüz savaş başlamadan önce Erzurum’da Türk ve Rus Ermeni delegelerden oluşan bir kongre düzenlediler. Taşnak-sütyun Partisi’nin 8. büyük kongresine İttihat ve Terakki Partisi Kâtibi Umumisi Dr. Bahattin Şakir ile Doğu Kafkasya ve Azerbaycan Müfettişi Ömer Naci Bey cemiyet adına katıldılar.”

Bu durumda Sayın Kemal Çiçek’in muhatabı Hikmet Çiçek olmalıdır. Ayrıca konuyla ilgili başka kaynaklar da vardır ve bunlar da söz konusu tezin ilgili bölümünde yer almaktadır.

Sayın Kemal Çiçek eleştirilerini şöyle devam ettirmektedir: “Ancak Dr. Uca’nın tezinde Bahaeddin Şakir’in Erzurum’da bulunuşu ve temasları hakkında yazdıkları önemli soruları ve sorunları da beraberinde getirmektedir. Şöyle ki

Uca, eserinin bir başka yerinde “Elbette ki Doktor Bahaeddin Şakir Bey, Ermeni Kongresi’ne katılmak için İstanbul’dan Erzurum’a gelmemiştir. Zaten böyle bir zorunluluğu da yoktur” demektedir. Başka bir ifadeyle Uca, Doktor Bahaeddin Şakir’in özellikle Taşnak kongresine katılmak için Erzurum’a geldiğini söylemenin doğru olmayacağını kaydetmektedir. Ona göre Doktor Bahaeddin Şakir “Teşkilat-ı Mahsusa görevleri doğrultusunda Erzurum’da bulunmaktaydı. Dolayısıyla Uca’nın ifadelerinde çok sayıda çelişki vardır.”

Gerçekten de söz konusu tezde bu ifadeler yer almaktadır. Ancak bu ifadeler bir çelişki değildir. Çünkü Bahaeddin Şakir’in bölgeye gelişinin çeşitli nedenleri vardır. Ayrıca tezde yer alan bu sözler aynı zamanda Taner Akçam’ın iddialarına da cevaben yazılmıştır. Çünkü Taner Akçam bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“...Kongreye katıldığı söylenen Bahaeddin Şakir ve Ömer Naci gibi İttihat üyelerinin amaçları kongreye katılmak değildir ve bölgeye esas olarak Teşkilat-ı Mahsusa birliklerini oluşturmaya gitmişlerdir. Kongre bu gizli amacı örtmek amacıyla kullanılmış gibi gözükmektedir...”

Sayın Çiçek bu teze ön yargılı baktığı için bu ifadenin öncesini de görmek istememiştir. Onun bu tavrı herkesin bildiği meşhur Bektaşî fıkrasını hatırlatmaktadır. Şöyle ki: Bektaşî’ye “Neden namaz kılmıyorsun? diye sormuşlar. O da “Cenab-ı Allah Kur’an’da namaza yaklaşmayın buyuruyor” cevabını vermiş. “Ama o ayetin başında ‘İçkili iken...’deniyor” diye hatırlatma yapılırınca da Bektaşî “Ben hafız değilim, o kadarını bilemem” demiş.

Bahaeddin Şakir gerçekten de Erzurum’a sırf Taşnak Kongresi’ne katılsın diye gönderilmemiştir. Onun bölgede yaptığı ya da üstlendiği çok farklı görevler vardır. Ermeniler’i Osmanlı tarafına çekmek, bölge halkının desteğini sağlamak ve yörede bulunan Kürt aşiretlerinin de desteğini almak, gönüllü çeteler oluşturarak Ruslara karşı ikinci bir güç oluşturmak gibi birçok husus onun gerçekleştirmeye çalıştığı işler arasındadır. Kaldı ki Sayın Kemal Çiçek’in bizzat kendisi de bildirisinin sonuç bölümünde İttihatçıların sadece kongreye katılmak için görevlendirilmediklerini kabul etmektedir ki bu da ayrı bir çelişkidir.

Söz konusu tezin tamamında olduğu gibi Bahaeddin Şakir’in Erzurum’da bulunuşu ve temasları hakkında yazılanlar da mutlaka bir kaynağa dayanmaktadır. Bu tez bir belgesel özelliği taşımaktadır. Tezde büyük ölçüde alıntılar vardır ve her bir alıntı yazarlarının görüşlerini olduğu gibi yansıtsın, belgelerin orijinalliği bozulmasın diye tırnak içinde ve italik olarak yazılmıştır. Bahaeddin Şakir’in adı geçen ve ulaşılabilen her kaynak lehte veya aleyhte olmasına bakılmaksızın kullanılmıştır. Kaynaklar ve yazarlar arasında hiçbir ayırım yapılmamıştır. Böyle bir

anlayışla yazılan bu tezin ilgili bölümünün hangi soru ve sorunları beraberinde getireceği merak konusudur. Nitekim tez 2009'da yazılmış olup bu güne kadar herhangi bir soru ya da sorunla karşılaşılmamıştır. Ayrıca çok klasik olacak ama tezde kullanılan kaynaklarda geçen fikirlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Aslında buradaki sorunlardan biri Sayın Çiçek'in şahsi bir meseleden dolayı bu teze ön yargılı bakması bir diğeri de Bahaeddin Şakir'i tanımamış olmasıdır.

Bahaeddin Şakir resmi tarihin bir aktörü değildir. O, Talat Paşa, Cemal Paşa ya da Enver Paşa gibi bir bürokrat, devlet adamı ya da paşa değildir. Ama paşalarla birlikte ve onların yakın arkadaşıdır. Ancak hep perde arkasındadır. O hayatının büyük bir bölümünde gizlilik içinde hareket etmiştir. Onun yaptığı işlerle ilgili herhangi bir arşivde sizi tatmin edecek herhangi bir belge bulamazsınız. Kısacası o bir komitacıdır. Dolayısıyla arkasında belge bırakmamıştır. Hayatıyla ilgili hâlâ pek çok bilinmeyen vardır. Onun için Bahaeddin Şakir hakkında doktora tezi hazırlamak kolay bir iş değildir.

Bahaeddin Şakir aynı zamanda bir istihbaratçıdır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın re-isidir. Yakın geçmişte Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlarından Hakan Fidan'ın Oslo'da Terör Örgütü PKK liderleriyle yaptığı ya da yaptırdığı iddia edilen görüşmeler ne ise o gün Bahaeddin Şakir'in Ermeni temsilcileriyle Erzurum'da VIII. Taşnak Kongresi'nde yaptığı görüşmeler de odur. Bugünkü görüşmeler hakkında ne kadar bilgi sahibi isek o günkü görüşmeler hakkında da o kadar bilgi sahibiyiz.

“Osmanlı Devleti, Taşnak Kongresi'ne resmi bir delegasyon göndermemiştir,” diyenler ellerinde belge olmadığı için bunu söylemektedirler. Ermeni Taşnak Partisi o dönemde legal bir parti değildir. Ayrıılıkçı, bölücü ve terörist faaliyetlerde bulunan bir teşkilattir. Osmanlı Devletinin bu parti tarafından düzenlenen bir kongreye resmen katılmasını, bu katılımın kabul görmesini, Bahaeddin Şakir'in bu iş için resmen görevlendirilmesini ve bu görevlendirme belgesinin arşivlerde bulunmasını beklemek konuya vakıf olmayanların yapacağı bir iştir.

Sonuç olarak, Bahaeddin Şakir, VIII. Taşnak Kongresi'ne katılmıştır. Bu, kaynaklarla sabittir. Bu konudaki eleştiriler anlamsız ve kişiseldir. Aynı konuyu içeren kaynaklardan bir kısmını kabul etmek, bir kısmını reddetmek bilimsel olmadığı gibi etik de değildir.

VIII. Taşnak Kongresi'ne Bahaeddin Şakir'in katılıp katılmadığını tartışmaya açan ve kendince bu konuyu açıklığa kavuşturduğunu yazan Sayın Kemal Çiçek, hakkında bildiri sunduğu kongrenin hangi gün, hangi binada yapıldığını ve ne kadar süre devam ettiğini bile açıklığa kavuşturamamıştır.

Çünkü bazı kaynaklara göre Temmuz-Ağustos 1914'te hatta bazılarında göre 1914 yılı sonbaharında Erzurum'da yapıldığı söylenen kongrenin kesin tarihi, yeri ve ne kadar devam ettiği ve kimlerin katıldığı hususu da tam belirgin değildir. Ancak kesin olan bir şey vardır ki Erzurum'da Taşnaklar bir kongre yapmışlardır ve bu kongreye Bahaeddin Şakir de katılmıştır, Taşnak temsilcileriyle görüşmüştür ancak Taşnaklar bu kongrede Rus yanlısı bir tutum içinde olmuşlardır. Dolayısıyla sonraki süreçte Ermenilerin bu tavrından dolayı Tehcir Kanunu çıkarılmış ve bilinen gelişmeler yaşanmıştır. Ermeniler Bahaeddin Şakir'in önerilerine kulak vermiş olsalardı sanırım gönüllerdeki "Millet-i Sadıka" kavramı bu kadar sarsılmamış olurdu.

VIII. Taşnak Kongresi yasal bir kongre olmadığı gibi Bahaeddin Şakir de herkesin bildiği bir bürokrat ya da devlet adamı değildir. Onun istihbaratçılığı ve komitacılığı da göz ardı edilmemeli ve gelişmelere bir de bu gözle bakılmalıdır.

Aslında Doktor Bahaeddin Şakir'in VIII. Taşnak Kongresi'ne katılması ya da katılmaması çok da önemli değildir. Bu konuyu tartışmaya açmanın bilimsel bir amacı yoktur. Onun çok bilinmeyen bir kongreye katılıp katılmadığını tartışmaktansa Ermeniler tarafından niçin şehit edildiğini tartışmak ve milli duruşunu kavramak ve onu yakından tanımak gerekir.

Bahaeddin Şakir, Türk halkı tarafından maalesef çok tanınmayan ancak Ermeniler ve Ermeni sempatanlarınca iyi bilinen, tanınan ve eleştirilen tarihî bir şahsiyettir.

Bugün hâlâ mezarı gurbet ellerde kalmış bir vatanperverdir. Bu millet için bu vatan için hayatını seve seve feda etmiş nice kahramanlardan biridir.

Ruhu şad, mekânı cennet olsun.²

Bu cevaptan sonra konuyu unutmuş, meseleyi kapanmış sanıyordum ki yaklaşık 6 yıl sonra Prof. Dr. Kemal Çiçek'in, *Osmanlı Araştırmaları* dergisinin 2021 yılı Aralık ayında yayınlanan 58. sayısında, "VIII. Taşnak Kongresinin Perde Arkası" adlı yazısında bir kez daha şu eleştirileriyle karşılaştım:

"...Diğer taraftan Erzurum'a gittiği iddia edilen İttihatçılar hakkında yapılan bazı biyografik çalışmalar Türközü ve Uras'ın görüşlerini çürütmektedir. Bu biyografik çalışmalardan birisi Dr. Bahaeddin Şakir hakkında olup Dr. Alaattin Uca tarafından yapılmıştır. Dr. Uca'ya göre Dr. Bahaeddin Şakir, 1914 yılında Erzurum'da yapılan Ermeni Taşnak Kongresi'ne İttihat ve Terakki'nin "kâtibi mesulü" olarak

2 Alaattin Uca, "Doktor Bahaeddin Şakir VIII. Taşnak Kongresi'ne Katıldı mı? Katılmadı mı?", *II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu Bildiriler 6-8 Mayıs 2015 Erzurum/Türkiye*, c. II, ed. Tolga Başak-Mevlüt Yüksel (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016), s. 1093-1101.

katılmıştır. Hatta Uca'ya göre Dr. Bahaeddin Şakir Bey, bu kongreye Ermenilerin Rusya ile işbirliğini önlemek ve Ruslara karşı Osmanlı Devleti'nin yanında mücadele etmelerini sağlamak gibi "özel bir görev" üstlenerek katılmış fakat bir sonuç elde edememiştir. Bu ifade tartışmasız bir şekilde Dr. Bahaeddin Şakir başkanlığında bir İttihatçı heyetin Erzurum'da bulunduğunu ve Taşnak Kongresi esnasında görüşmeler yaptığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Alaattin Uca'nın bu tespiti kongreye katılan Ermeni siyasetçilerinin hatıralarıyla da uyumaktadır. Bu durum, Erzurum'daki Taşnak Kongresine İttihatçıların heyet gönderdiği tezini savunan Kamuran Gürün ve Salahi R. Sonyel gibi araştırmacıları da doğrulamaktadır.

Bu bakımdan Alaattin Uca'nın katılım ile ilgili verdiği bilgi ilginç ve önemlidir. Zira bu bilginin ortaya çıkmasından önce İttihatçıların Erzurum'da Taşnaklarla görüştüğünü ileri sürenlerin temel kaynakları gazeteci Clair Price ve İngiliz tarihçi Arnold Toynbee idi. Özellikle Clair Price kongreye İttihatçıların katılımıyla ilgili olarak eserinde çok açık bir ifadeyle, "1914 sonbaharında Türkler Erzurum'da toplanan Osmanlı Ermenilerinin Milli Kongresine bir heyet gönderdiler" bilgisini verir. Ancak şunu ifade etmeliyim ki gerek Arnold Toynbee ve gerekse Clair Price'in yazdıkları, sadece duyumlara ve özellikle Ermenilerin verdiği bilgilere dayanmaktadır.

Ne var ki Alaattin Uca'nın Erzurum'a giden İttihatçı heyet ve görüşmeler hakkında verdiği bilgiler, ilmi bir süzgeçten geçirildiğinde pek çok çelişkiyi de içinde barındırmaktadır. Şöyle ki, Dr. Bahaeddin Şakir'in Taşnak heyetiyle resmi olarak Erzurum'da görüşmeler yaptığını yazan Uca, doktora tezinin ilerleyen satırlarında onun "Erzurum'da Ermeni temsilcileriyle bir kongre yaptığını yazmaktadır. Kabul etmek gerekir ki, bu şekilde bir ifade yanlış anlaşılmaya müsaittir. Çünkü Bahaeddin Şakir Erzurum'da Taşnaklarla bir "kongre" yapmamış, sadece görüşmelerde bulunmuştur. Eğer atıf yaptığı belgelerdeki ifade de bu şekilde ise, şunu kesin olarak tespit etmeliyiz ki, İttihat ve Terakki Partisini temsilen Dr. Bahaeddin Şakir ile Ermeniler arasında Erzurum'da bazı görüşmeler gerçekleşmiştir. Ancak Dr. Uca'nın tezinde Dr. Bahaeddin Şakir'in Erzurum'da bulunuşu ve temasları hakkındaki bilgiler, başka bazı önemli soruları ve sorunları da beraberinde getirmektedir. Dr. Uca, tezinin bir başka yerinde "Elbette ki Dr. Bahaeddin Şakir Bey, Ermeni kongresine katılmak için İstanbul'dan Erzurum'a gelmemiştir. Zaten böyle bir zorunluluğu da yoktur" demektedir. Başka bir ifadeyle Dr. Uca, Dr. Bahaeddin Şakir'in özellikle Taşnak kongresine katılmak için Erzurum'a geldiğini söylemenin doğru olmayacağını kaydetmektedir. Ona göre Dr. Bahaeddin Şakir "Teşkilat-ı Mahsusa görevleri doğrultusunda Erzurum'da" bulunmaktaydı. Nitekim Dr. Bahaeddin Şakir de maiyetiyle birlikte Erzurum'da bulunan "Kafkasya Türkleri" arasında bir isyan başlatmak için yola çıktıklarını, Rusya savaşa girdiği takdirde de ordunun gerisinde onları bozmak

ve demoralize etmek için çalışacaklarını rapor ediyordu. Papazian da aynı bilgiyi aktarmaktadır.

Bu görüşü ile Uca, Akçam'ın iddiasını desteklemektedir. Ne var ki, elimizdeki diğer bilgiler, Dr. Bahaeddin Şakir ve diğerlerinin kongreye katılmak için olmasa da görüşmeler yapmak için geldiklerini doğrulamaktadır. Başka bir görev gereği Erzurum'da bulunmuş olsalardı, Bahaeddin Şakir ve yanındakiler bu kadar önemli bir konuda Taşnak temsilcileriyle özel bir görüşme yapmazlardı. Dolayısıyla Uca'nın ifadelerinde çok önemli çelişkiler yer almaktadır..."³

Görüldüğü gibi bu eleştiride Taner Akçam'ın iddiasını desteklediğim iddiası dışında yeni bir argüman yok. Sayın Çiçek, Dr. Bahaeddin Şakir Bey'in Taşnak Kongresine katılıp katılmadığını, Ermeni temsilcileriyle görüşüp görüşmediğini, Erzurum'a geliş sebebinin ne olduğunu ortaya koymaya çalışıyor. Ancak bunu yaparken özellikle Erzurum'daki sempozyumda olduğu gibi doktora tezindeki bir cümle üzerinden hareket ediyor ve polemik yapıyor. Kanaatimce Sayın Çiçek ya yazacak yeni konular bulmakta zorlanıp eski bildirileri isim değiştirerek makale yapmaya çalışıyor ya da Türk Tarih Kurumu'nda yayımlanması için gönderdiğim bu tezin raportörü sıfatıyla yazdığı sübjektif raporundan dolayı özellikle kurum içinden aldığı eleştirileri unutamıyor.

3 Kemal Çiçek, "VIII. Taşnak Kongresinin Perde Arkası ya da Taşnakların I. Dünya Savaşı Öncesi Müttefik Arayışı", *Osmanlı Araştırmaları*, LVIII (2021), s. 232-234.